

Analiza Matematyczna I

Wydział Nauk Ekonomicznych

wykład IX

Uniwersytet Warszawski
semestr zimowy

Granica i ciągłość funkcji

Granica funkcji

Własności arytmetyczne granicy funkcji

Twierdzenie. Niech $f, g : A \rightarrow \mathbb{R}$, $A \subset \mathbb{R}$, $a \in \mathbb{R}$ (lub $a = \pm\infty$) punkt skupienia A . Jeśli istnieją skończone granice $\lim_{x \rightarrow a} f(x)$, $\lim_{x \rightarrow a} g(x)$, to:

- $\lim_{x \rightarrow a} (f(x) + g(x)) = \lim_{x \rightarrow a} f(x) + \lim_{x \rightarrow a} g(x)$,
- $\lim_{x \rightarrow a} (f(x) - g(x)) = \lim_{x \rightarrow a} f(x) - \lim_{x \rightarrow a} g(x)$,
- $\lim_{x \rightarrow a} (f(x)g(x)) = \lim_{x \rightarrow a} f(x) \lim_{x \rightarrow a} g(x)$,
- $\lim_{x \rightarrow a} \frac{f(x)}{g(x)} = \frac{\lim_{x \rightarrow a} f(x)}{\lim_{x \rightarrow a} g(x)}$ o ile $\lim_{x \rightarrow a} g(x) \neq 0$.

Uwaga. Twierdzenie zachodzi również dla granic jednostronnych.

Twierdzenie. Poprzednie twierdzenie przenosi się na niektóre przypadki granic niewłaściwych, przy następujących konwencjach:

- $+\infty + y = y + (+\infty) = +\infty$ dla $y \in \mathbb{R}$ lub $y = +\infty$,
- $-\infty + y = y + (-\infty) = -\infty$ dla $y \in \mathbb{R}$ lub $y = -\infty$,
- $+\infty \cdot y = y \cdot (+\infty) = +\infty$ dla $y > 0$ lub $y = +\infty$,

- $-\infty \cdot y = y \cdot (-\infty) = -\infty$ dla $y > 0$ lub $y = +\infty$,
- $+\infty \cdot y = y \cdot (+\infty) = -\infty$ dla $y < 0$ lub $y = -\infty$,
- $-\infty \cdot y = y \cdot (-\infty) = +\infty$ dla $y < 0$ lub $y = -\infty$,
- $\frac{y}{\pm\infty} = 0$ dla $y \in \mathbb{R}$.

Uwaga

Są to tylko konwencje dotyczące tego twierdzenia.

Nie przypisujemy żadnej wartości symbolom $\pm\infty - (\pm\infty)$, $0 \cdot (\pm\infty)$, $\frac{0}{0}$, $\frac{\pm\infty}{\pm\infty}$. Są to tzw. *symbole nieoznaczone* i w tych przypadkach granice mogą przyjmować różne wartości (lub nie istnieć) w zależności od konkretnych przykładów.

Twierdzenie. Niech $f : A \rightarrow \mathbb{R}$, $A \subset \mathbb{R}$, a punkt skupienia A . Jeśli $\lim_{x \rightarrow a} f(x) = 0$ oraz istnieje otoczenie U punktu a , takie że $f(x) > 0$ ($f(x) < 0$) dla każdego $x \in U \cap A$, $x \neq a$, to

$$\lim_{x \rightarrow a} \frac{1}{f(x)} = +\infty \text{ } (-\infty).$$

Uwaga. To samo twierdzenie zachodzi dla granic jednostronnych, jeśli zamiast U weźmiemy odpowiednio $U \cap (a, +\infty)$ lub $U \cap (-\infty, a)$.

Przykład. $\lim_{x \rightarrow 0^+} \frac{1}{x} = +\infty$, $\lim_{x \rightarrow 0^-} \frac{1}{x} = -\infty$.

Twierdzenie. Załóżmy, że $\lim_{x \rightarrow a} f(x)$, $\lim_{x \rightarrow a} g(x)$ istnieją oraz $f(x) \leq g(x)$ dla każdego x w pewnym otoczeniu a , takiego że $x \neq a$. Wtedy

$$\lim_{x \rightarrow a} f(x) \leq \lim_{x \rightarrow a} g(x).$$

W szczególności, jeśli $f(x) \leq c$ ($f(x) \geq c$) dla pewnego $c \in \mathbb{R}$, to $\lim_{x \rightarrow a} f(x) \leq c$ ($\lim_{x \rightarrow a} f(x) \geq c$).

Twierdzenie o trzech funkcjach

Niech $f, g, h : A \rightarrow \mathbb{R}$, $A \subset \mathbb{R}$, $a \in \mathbb{R}$ (lub $a = \pm\infty$) punkt skupienia A . Jeśli istnieją skończone granice $\lim_{x \rightarrow a} f(x)$, $\lim_{x \rightarrow a} g(x)$ i są równe y oraz $f(x) \leq h(x) \leq g(x)$ dla każdego x w pewnym otoczeniu a , takiego że $x \neq a$, to $\lim_{x \rightarrow a} h(x)$ istnieje i jest równa y .

Granice jednostronne funkcji monotonicznych

Twierdzenie. Niech $f : A \rightarrow \mathbb{R}$, $A \subset \mathbb{R}$, $a \in \mathbb{R}$ prawostronny (lewostronny) punkt skupienia A . Jeśli istnieje otoczenie U punktu a , takie że funkcja f jest monotoniczna na zbiorze $U \cap (a, +\infty)$ ($U \cap (-\infty, a)$), to istnieje (skończona lub nieskończona) jednostronna granica $\lim_{x \rightarrow a^+} f(x)$ ($\lim_{x \rightarrow a^-} f(x)$). Ta granica jest skończona, jeśli funkcja f jest ograniczona na zbiorze $U \cap (a, +\infty)$ ($U \cap (-\infty, a)$).

Ważne przykłady granic

- $\lim_{x \rightarrow +\infty} a^x = +\infty$, $\lim_{x \rightarrow -\infty} a^x = 0$, $\lim_{x \rightarrow +\infty} \log_a x = +\infty$ dla $a > 1$
- $\lim_{x \rightarrow 0} (1+x)^{\frac{1}{x}} = \lim_{x \rightarrow \pm\infty} \left(1 + \frac{1}{x}\right)^x = e$
- $\lim_{x \rightarrow +\infty} \frac{x^\alpha}{a^x} = 0$ dla $\alpha, a \in \mathbb{R}$, $a > 1$
- $\lim_{x \rightarrow +\infty} \frac{\log_a x}{x^\alpha} = 0$ dla $\alpha, a \in \mathbb{R}$, $a > 0$, $a \neq 1$, $\alpha > 0$
- $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin x}{x} = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{\operatorname{tg} x}{x} = 1$
- $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{a^x - 1}{x} = \ln a$ dla $a \in \mathbb{R}$, $a > 0$
- $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\log_a(1+x)}{x} = \frac{1}{\ln a}$ dla $a \in \mathbb{R}$, $a > 0$, $a \neq 1$
- $\lim_{x \rightarrow 0^+} x^x = 1$

Funkcje ciągłe

Ciągłość funkcji w punkcie

Definicja. Niech $f : A \rightarrow \mathbb{R}$ dla $A \subset \mathbb{R}$ i niech $a \in A$ punkt skupienia A . Mówimy, że f jest *ciągła w punkcie a* , jeśli $\lim_{x \rightarrow a} f(x)$ istnieje i jest równa $f(a)$.

Uwaga. Jeśli a nie jest punktem skupienia A (czyli jest tzw. *punktem izolowanym* zbioru A), to przyjmujemy, że f jest ciągła w a .

Uwaga (Definicja otoczeniowa ciągłości funkcji). Ciągłość f w punkcie a jest równoważna temu, że dla każdego otoczenia U punktu $f(a)$ istnieje otoczenie V punktu a , takie że jeśli $x \in A \cap V$, to $f(x) \in U$.

Uwaga (Definicja Cauchy'ego (ε - δ) ciągłości funkcji). Funkcja f jest ciągła w punkcie a , jeśli

$$\forall \varepsilon > 0 \exists \delta > 0 \forall x \in A \ |x - a| < \delta \Rightarrow |f(x) - f(a)| < \varepsilon.$$

Uwaga (Definicja Heinego (ciągowa) ciągłości funkcji). Funkcja f jest ciągła w punkcie a , jeśli dla każdego ciągu punktów $x_n \in A$, takiego że $x_n \xrightarrow{n \rightarrow \infty} a$, zachodzi $f(x_n) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} f(a)$.

Przykład (Funkcja Dirichleta). Niech $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = \begin{cases} 1 & \text{dla } x \in \mathbb{Q}, \\ 0 & \text{dla } x \in \mathbb{R} \setminus \mathbb{Q}. \end{cases}$

Wtedy f nie jest ciągła w żadnym punkcie.

Funkcje ciągłe

Definicja. Mówimy, że funkcja $f : A \rightarrow \mathbb{R}$, $A \subset \mathbb{R}$ jest *ciągła*, jeśli jest ciągła w każdym punkcie $a \in A$.

Przykład. Funkcje elementarne (wielomiany, funkcje trygonometryczne, cyklometryczne, potęgowe, wykładnicze, logarytmiczne) są ciągłe w swoich dziedzinach.

Twierdzenie. *Suma, różnica, iloczyn, iloraz i złożenie funkcji ciągłych są ciągłe.*

Definicja. Funkcja $f : A \rightarrow \mathbb{R}$ osiąga w punkcie $x_0 \in A$ *maksimum* (*minimum*), jeśli $f(x) \leq f(x_0)$ ($f(x) \geq f(x_0)$) dla każdego $x \in A$. Maksimum (minimum) funkcji f (czyli liczbę $f(x_0)$) oznaczamy $\max f$ ($\min f$).

Uwaga. Nie każda funkcja ograniczona (nawet ciągła) osiąga maksimum i minimum. Np. dla $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = \arctg x$ mamy $-\frac{\pi}{2} < f(x) < \frac{\pi}{2}$ dla każdego $x \in \mathbb{R}$ oraz $\lim_{x \rightarrow \pm\infty} f(x) = \pm\frac{\pi}{2}$, skąd wynika, że f nie osiąga maksimum ani minimum.

Twierdzenie Weierstrassa

Niech $f : [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ dla $a, b \in \mathbb{R}$ będzie funkcją ciągłą. Wtedy f osiąga maksimum i minimum.

Własność Darboux

Definicja. Mówimy, że funkcja $f : [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ dla $a, b \in \mathbb{R}$ ma *własność Darboux*, jeśli przyjmuje wszystkie wartości pośrednie pomiędzy $f(a)$ i $f(b)$, to znaczy dla każdego y z przedziału o końcach $f(a)$ i $f(b)$ istnieje $x \in [a, b]$, taki że $f(x) = y$.

Twierdzenie. *Niech $f : P \rightarrow \mathbb{R}$ będzie funkcją ciągłą, gdzie P dowolny przedział w $\mathbb{R}$. Wtedy f ma własność Darboux na każdym przedziale $[a, b] \subset P$.*

Wniosek. *Jeśli $f : P \rightarrow \mathbb{R}$ ciągła, gdzie P przedział w $\mathbb{R}$, to $f(P)$ jest przedziałem.*

Stąd i z twierdzenia Weierstrassa otrzymujemy:

Twierdzenie. *Jeśli $f : [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ jest ciągła, to zbiór wartości funkcji f jest równy $[\min f, \max f]$.*

Twierdzenie. *Niech $f : P \rightarrow \mathbb{R}$ będzie funkcją ciągłą, gdzie P przedział w $\mathbb{R}$. Wtedy f jest różnowartościowa wtedy i tylko wtedy, gdy jest ściśle monotoniczna.*

Dowód. Z własności Darboux. □

Przykład. Funkcja $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = \begin{cases} \sin \frac{1}{x} & \text{dla } x \neq 0 \\ 0 & \text{dla } x = 0 \end{cases}$

nie jest ciągła, ale ma własność Darboux na każdym przedziale.

Przykład zastosowania własności Darboux

Przykład. W każdej chwili istnieją na powierzchni Ziemi dwa punkty antypodyczne (tzn. leżące na jednej prostej przechodzącej przez środek Ziemi), w których temperatura (albo ciśnienie, wilgotność etc.) są takie same.

Dowód. Zakładamy, że Ziemia jest kulą o środku w początku układu współrzędnych. Wtedy punkty antypodyczne są postaci $x, -x$. Ustalmy dowolne dwa punkty antypodyczne $x_0, -x_0$ i załóżmy, że temperatury w tych punktach są różne, np. $T(x_0) > T(-x_0)$. Niech $f(x) = T(x) - T(-x)$. Wtedy $f(x_0) > 0$. Przechodząc w sposób ciągły po powierzchni Ziemi od punktu x do $-x$, uzyskujemy na końcu $f(-x_0) = T(-x_0) - T(x_0) = -f(x_0) < 0$. Z własności Darboux, po drodze musiał nastąpić moment, gdy $f(x) = 0$, czyli $T(x) = T(-x)$ dla pewnej pary antypodycznych punktów $x, -x$. $\square$

Uwaga. Z tzw. twierdzenia Borsuka–Ulama wynika, że każdej chwili istnieją na powierzchni Ziemi dwa punkty antypodyczne w których zarówno temperatura, jak i ciśnienie (albo inne dwie wielkości, które zmieniają się w sposób ciągły) są takie same.